

Mariusz Menz

PROGRAM NAUCZANIA PRZEDMIOTU
WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE
W SZKOLE PONADGIMNAZJALNEJ
ZAKRES PODSTAWOWY

(zgodny z nową podstawą programową i obowiązujący od roku szkolnego 2012/2013)

„W centrum uwagi”

Spis treści

I. Ogólna charakterystyka programu	3
II. Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie	4
III. Cele ogólne programu nauczania	6
IV. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	7
V. Treści programowe oraz sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania	11
A. Propozycja rozkładu materiału i etapów realizacji programu	11
B. Propozycje metodyczne	15
VI. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia	22

I. Ogólna charakterystyka programu

Wiedza o społeczeństwie w szkole ponadgimnazjalnej to przedmiot o charakterze interdyscyplinarnym, łączący w sobie elementy z różnych dziedzin nauki: socjologii, psychologii społecznej, politologii, prawa i stosunków międzynarodowych. Według Rozporządzenia MEN z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (DzU z 15 stycznia 2009 r., nr 4, poz. 17) przedmiot ten jest obligatoryjny w szkole ponadgimnazjalnej na poziomie podstawowym (klasa pierwsza) oraz fakultatywny na poziomie rozszerzonym, gdzie przewidziano jego realizację w klasach drugiej i trzeciej dla tych uczniów, którzy zechcą zdawać wiedzę o społeczeństwie na maturze. Zgodnie z intencjami autorów reformy programowej klasa pierwsza IV etapu edukacyjnego ma stanowić dokończenie cyklu edukacji rozpoczętego na poziomie gimnazjalnym.

Prezentowany program, dostosowany do potrzeb i możliwości uczniów, jest zgodny z obowiązującą od 2012 r. podstawą programową oraz z Rozporządzeniem MEN z 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczenia do użytku w szkole programów wychowania i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (DzU nr 89, poz. 730). Przywołane rozporządzenie w art. 2 mówi:

Program nauczania dla zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego, zwany dalej „programem nauczania ogólnego”, program nauczania dla zawodu oraz program nauczania dla profilu kształcenia ogólnozawodowego, zwany dalej „programem nauczania dla profilu”, dopuszcza do użytku w danej szkole dyrektor szkoły, na wniosek nauczyciela lub nauczycieli.

Program został skonstruowany wokół idei świadomego obywatelstwa i nosi tytuł „W centrum uwagi”. Jego formuła nawiązuje do przygotowanej przez Wydawnictwo Nowa Era serii podręczników i materiałów edukacyjnych do wiedzy o społeczeństwie dla poziomu gimnazjalnego pt. „Dziś i jutro”. Jest to zabieg celowy, ponieważ zgodnie z zamysłem podstawy program dla szkół ponadgimnazjalnych ma kontynuować założenia ideowe z wcześniejszego etapu kształcenia.

Świadomy obywatel to ktoś, kto zna swoje prawa i wolności, a także potrafi z nich korzystać i ich bronić. To aktywny uczestnik życia społecznego i politycznego, któremu nie jest obojętne, kto nim rządzi i w jaki sposób to czyni. Tylko zbiorowość złożona z ludzi aktywnych może zasłużyć na miano społeczeństwa obywatelskiego cechującego się troską o dobro wspólne, czyli w ostatecznej instancji także o własne państwo.

Jeżeli zatem chcemy być społeczeństwem obywatelskim, musimy uczestniczyć w jego tworzeniu. Jeśli chcemy zachować demokrację, powinniśmy promować wartości tego ustroju już na gruncie szkolnym i pokazywać w praktycznym działaniu jego istotę i procedury. Jeżeli chcemy uczyć patriotyzmu, połóżmy nacisk na patriotyzm obywatelski. Przecież, jak przestrzegał ks. Józef Tischner, *nigdy nie można wykluczyć demokratycznego końca demokracji. Różnica między demokracją a totalitaryzmem na tym bowiem polega, że człowiek zostaje obdarowany totalitaryzmem nawet wtedy, gdy tego nie chce, natomiast demokrację może mieć tylko wtedy, gdy jej naprawdę chce*¹.

Realizacja przedstawionego programu pomoże nauczycielom w kształtowaniu świadomych obywateli na miarę wyzwań Polski, Europy i świata XXI wieku.

1J. Tischner, *W krainie schorowanej wyobraźni*, Kraków 1997, s. 22.

II. Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie IV etap

edukacyjny - zakres podstawowy Cele kształcenia - wymagania ogólne

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi - planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej.

VI. Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony.

Uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszenia i wie, jak można je chronić.

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

1. Młody obywatel w urzędzie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, jak nabywa się obywatelstwo polskie i unijne;
- 2) ustala, w jakim urzędzie i w jaki sposób uzyskuje się dowód osobisty, paszport, prawo jazdy, jak rejestruje się motocykl i samochód;
- 3) podaje formalne warunki, jakie spełnić musi obywatel, by wziąć udział w wyborach;
- 4) uzyskuje informację publiczną na zadany temat w odpowiednim urzędzie;
- 5) wyjaśnia, co może zrobić obywatel, gdy nie zgadza się z decyzją urzędu;
- 6) sporządza urzędowy wniosek, skargę i odwołanie.

2. Prawo i sądy. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co to jest prawo i czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych;
- 2) wymienia podstawowe zasady prawa (prawo nie działa wstecz, domniemanie niewinności, nie ma winy bez prawa, nieznanostwo prawa szkodzi) i wyjaśnia konsekwencje ich łamania;
- 3) wymienia źródła prawa; znajduje wskazany akt prawny i interpretuje proste przepisy prawne;
- 4) wyjaśnia różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym; wskazuje, w jakim kodeksie można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy;
- 5) uzasadnia potrzebę niezależności i niezawisłości sędziów;
- 6) przedstawia uczestników i przebieg procesu sądowego: cywilnego i karnego; uzasadnia znaczenie mediacji;

- 7) wymienia główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa;
- 8) pisze pozew w wybranej sprawie cywilnej i zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (według wzoru).

3. Bezpieczeństwo. Uczeń:

- 1) charakteryzuje najważniejsze zadania prokuratury i policji;
- 2) przedstawia uprawnienia policjantów i innych służb porządkowych; rozpoznaje przejawy ich naruszania;
- 3) nawiązuje kontakt (osobisty, telefoniczny lub mailowy) z funkcjonariuszem policji (np. dzielnicowym) i na podstawie uzyskanych informacji sporządza notatkę lub wykres dotyczący przestępczości w swojej okolicy;
- 4) wymienia przestępstwa, których ofiarą najczęściej padają młodzi ludzie; wie, jak można próbować ich uniknąć i przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w sytuacji zagrożenia;
- 5) wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie przestępstwa (środki wychowawcze i poprawcze);
- 6) przedstawia przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji alkoholu, papierosów i narkotyków i wskazuje na konsekwencje ich łamania.

4. Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej. Uczeń:

- 1) wymienia prawa i obowiązki ucznia; wyszukuje gwarantujące je przepisy prawa oświatowego (np. w ustawie, statucie szkoły) oraz przepisy zawarte w innych aktach prawnych (np. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej);
- 2) rozpoznaje przypadki naruszania praw ucznia i w razie potrzeby podejmuje odpowiednie kroki w celu ich ochrony;
- 3) omawia na wybranych przykładach zasady przyjmowania do szkół wyższych;
- 4) przedstawia warunki podejmowania przez młodych Polaków nauki w Unii Europejskiej oraz wyszukuje informacje na ten temat odnoszące się do wybranego państwa;
- 5) wyjaśnia, co wynika z wejścia Polski do strefy Schengen; zna zasady bezpiecznego podróżowania po Europie i świecie (unikanie ryzyka, postępowanie w razie kradzieży lub wypadku, możliwości uzyskania pomocy, w tym opieki zdrowotnej);
- 6) wyjaśnia, jakie możliwości zarabiania mają młodzi ludzie, jakie umowy mogą zawierać i jakie są zasady opodatkowania ich dochodów;
- 7) omawia ogólne zasady podejmowania pracy i zakładania własnych przedsiębiorstw w Unii Europejskiej (na podstawie informacji z Internetu); sporządza Europass-CV.

5. Prawa człowieka. Uczeń:

- 1) przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane;
- 2) wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne;
- 3) podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka;
- 4) znajduje w środkach masowego przekazu (w tym w Internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie;
- 5) bierze udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat wolności słowa lub innych praw i wolności;
- 6) wyjaśnia, na czym polegają: prawo do prywatności, w tym do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami.

6. Ochrona praw i wolności. Uczeń:

- 1) przedstawia główne środki ochrony praw i wolności w Polsce;
- 2) opisuje sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka; pisze prostą skargę do jednego z nich (według wzoru);
- 3) uzasadnia znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;

- 4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów);
- 5) rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji;
- 6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić.

III. Cele ogólne programu nauczania

Na poziomie podstawowym edukacji obywatelskiej celem jest nie tylko zdobycie przez uczniów wiedzy, lecz także praktyczne jej wykorzystanie. Z tego powodu położono nacisk na kształtowanie umiejętności życia w grupie oraz wzmocnienie postaw prospołecznych. Uczniowie na tym etapie powinni:

- rozumieć, czym jest prawo i jak z niego w praktyce korzystać,
- rozpoznawać przypadki jego łamania,
- wykorzystywać i tworzyć informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli,
- charakteryzować sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej i organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej,
- współdziałać w sprawach publicznych,
- rozpoznawać i rozwiązywać problemy życia codziennego,
- oswoić się z językiem urzędowym i umieć się nim posługiwać w określonych sytuacjach (sporządzać pisma urzędowe; skutecznie poruszać się po urzędach i innych instytucjach życia publicznego),
- samodzielnie gromadzić informacje niezbędne do zaplanowania dalszej nauki i pracy zawodowej,
- angażować się na rzecz obrony praw człowieka, demokracji i praworządności,
- rozpoznawać problemy społeczne, polityczne i prawne.

Treści nauczania przeznaczone do realizacji na lekcjach wiedzy o społeczeństwie w klasie pierwszej obejmują następujące zagadnienia:

- praktyczna edukacja prawna,
- problematyka bezpieczeństwa,
- znajomość zasad i procedur demokracji,
- funkcjonalna wiedza o instytucjach publicznych i zasadach ich działania,
- prawa człowieka i ich znaczenie,
- ochrona praw i wolności,
- możliwości dalszego kształcenia oraz rynek pracy.

IV. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania (uwzględniające wszystkie punkty podstawy programowej)

Tabela 1. Cele kształcenia - poziom podstawowy

Punkt z podstawy programowej	Wiedza Uczeń zna:	Rozumienie Uczeń rozumie:	Zastosowanie Uczeń potrafi:
1. Młody obywatel w urzędzie	<ul style="list-style-type: none"> - warunki, jakie musi spełnić obywatel, aby wziąć udział w wyborach - urząd, w którym można uzyskać dowód osobisty, paszport, prawo jazdy, zarejestrować motocykl i samochód oraz sposób, w jaki się to robi 	<ul style="list-style-type: none"> - zasady nabywania obywatelstwa polskiego i unijnego - procedury odwoławcze w sytuacji, gdy obywatel nie zgadza się z decyzją urzędu 	<ul style="list-style-type: none"> - uzyskać informację publiczną na zadany temat w odpowiednim urzędzie - sporządzić urzędowy wniosek oraz składa skargi i odwołania
2. Prawo i sądy	<ul style="list-style-type: none"> - definicję prawa - źródła prawa - uczestników procesu sądowego (cywilnego i karnego) - przebieg cywilnego i karnego procesu sądowego - główne prawa przysługujące ofierze, sprawcy i świadkowi 	<ul style="list-style-type: none"> - istotę podstawowych zasad prawa, takich jak: prawo nie działa wstecz, domniemanie niewinności, nie ma przestępstwa bez ustawy, niezajomość prawa szkodzi - konsekwencje łamania podstawowych zasad prawa - potrzebę niezależności i niezawisłości sędziów - znaczenia mediacji jako alternatywnej formy rozwiązywania sporów pomiędzy stronami w procesie cywilnym 	<ul style="list-style-type: none"> - wskazać różnice między normami prawnymi a normami religijnymi, moralnymi i obyczajowymi - odnaleźć wskazane akty prawne - interpretować proste przepisy prawne - opisać różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym - wskazać, w jakim kodeksie można znaleźć przepisy dotyczące konkretnych spraw - sformułować pozew w wybranej sprawie cywilnej - sporządzić zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa

3. Bezpieczeństwo

- prawa i obowiązki ucznia
- ogólne warunki podejmowania przez młodych Polaków nauki w Unii Europejskiej
- zasady bezpiecznego podróżowania po Europie i świecie (np. jak unikać ryzyka, jak postępować w razie kradzieży lub wypadku, w jaki sposób uzyskać pomoc, w tym opiekę zdrowotną)
- możliwości zarabiania przez młodych ludzi
- rodzaje umów, jakie mogą zawierać osoby podejmujące pracę
- zasady
- zasady odpowiedzialności nieletnich przestępców (rozdziela środki wychowawcze i poprawcze)
- skutki wejścia Polski do strefy Schengen
- pozyskać informacje na temat przestępczości w swojej okolicy poprzez nawiązanie bezpośredniego kontaktu (osobistego, telefonicznego lub mailowego)
- z funkcjonariuszem policji (np. dzielnicowym)
- formułować notatki lub sporządzić wykres dotyczący przestępczości w swojej okolicy na podstawie informacji uzyskanych od funkcjonariusza policji
- rozpoznać przejawy naruszania uprawnień przez policjantów i inne służby mundurowe
- wyszukać przepisy prawa oświatowego określające prawa i obowiązki ucznia (np. w ustawie, statucie szkoły) oraz przepisy zawarte w innych aktach prawnych (np. w *Konstytucji RP*) gwarantujące prawa ucznia
- rozpoznać przypadki naruszania praw ucznia
- omówić na wybranych przykładach zasady przyjmowania do szkół wyższych
- wyszukać szczegółowe informacje dotyczące warunków podejmowania nauki

4. Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej

- najważniejsze zadania prokuratury i policji
- uprawnienia policjantów i innych służb porządkowych
- przestępstwa, których ofiarą najczęściej padają młodzi ludzie
- sposoby uniknięcia przestępstwa
- przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji alkoholu, papierosów oraz narkotyków

	opodatkowania uzyskiwanych dochodów		przez młodych Polaków w wybranym państwie Unii Europejskiej - wykorzystując informacje z Internetu, omówić ogólne zasady podejmowania pracy i zakładania własnych przedsiębiorstw w Unii Europejskiej - sporządzić Europass-CV
5. Prawa człowieka	- historię praw człowieka - generacje praw człowieka - podstawowe prawa i wolności człowieka - dokumenty dotyczące praw człowieka i postanowienia najważniejszych z nich (Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka)	- cechy praw człowieka: powszechność, przyrodzoność i niezbywalność	- znaleźć w środkach masowego przekazu (w tym w internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie - wziąć udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat praw i wolności obywatelskich - wyjaśnić, na czym polega prawo do prywatności, w tym prawo do ochrony danych osobowych - wyjaśnić, jakie prawa mają obywatele w kontaktach z mediami
6. Ochrona praw i wolności	- główne środki ochrony praw i wolności w Polsce - sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka	- znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu - potrzebę przeciwstawiania się przejawom rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii	- analizować działania podejmowane przez jednostki i organizacje pozarządowe w celu obrony praw człowieka (na wybranych przykładach) - wskazać przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii - zredagować prostą

skargę do Rzecznika Praw Obywatelskich lub Rzecznika Praw Dziecka (według wzoru)

- znaleźć informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. praw kobiet, praw dziecka, wolności wyznania, prawa do edukacji, praw humanitarnych)
- przedstawić możliwości zaangażowania się w działania na rzecz równości i tolerancji
- zaprojektować działania, które mogą zaradzić naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie

Cele wychowania

- kształtowanie postaw sprzyjających rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takich jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej,
- kształtowanie postawy patriotycznej i obywatelskiej,
- kształtowanie postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu,
- kształtowanie postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji,
- przeciwstawianie się wszelkim formom dyskryminacji,
- włączanie się do akcji podejmowanych w obronie praw człowieka (np. podpisanie apelu, przeprowadzenie zbiórki darów),
- uzasadnianie potrzeby przeciwstawiania się rasizmowi, antysemityzmowi i ksenofobii,
- angażowanie się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji,
- podejmowanie odpowiednich kroków w celu ochrony praw ucznia,
- przestrzeganie zasad bezpiecznego zachowania się w sytuacji zagrożenia,
- ugruntowywanie postaw sprzyjających rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takich jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej,
- pogłębianie postaw patriotycznych i obywatelskich,

- utrwalanie postaw poszanowania wobec kultury i tradycji własnego narodu oraz innych państw,
- reagowanie na wszelkie formy dyskryminacji,
- przeciwstawianie się zjawiskom ksenofobii, antysemityzmu, rasizmu i szowinizmu,
- uczestnictwo w wybranej aktywności w ramach społeczności lokalnej, regionu, państwa lub na poziomie globalnym,
- opracowywanie projektu akcji społecznej w określonej sprawie i w miarę możliwości jego realizacja.

V. Treści programowe oraz sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania

Program nauczania „W centrum uwagi” uwzględnia wszystkie treści podstawy programowej. Zawiera także propozycję rozkładu materiału nauczania oraz sposobów osiągania założonych celów edukacyjnych.

A. Propozycja rozkładu materiału i etapów realizacji programu

Prezentowane poniżej liczby godzin stanowią tylko propozycje, które ze względu na dostosowanie czasu realizacji poszczególnych jednostek tematycznych do specyfiki klas i możliwości uczniów, mogą być dowolnie modyfikowane.

W klasie pierwszej (poziom podstawowy) na wykonanie programu przewidziano 30 godzin.

Proponowany podział materiału mógłby przedstawiać się następująco:

- 22 godziny przeznaczone na przekazanie wiedzy z kolejnych jednostek tematycznych, podzielonych na cztery bloki (działy) według tabeli nr 1,
- 4 godziny lekcji powtórzeniowych (po każdym dziale),
- 4 godziny, na których odbędą się sprawdziany (po każdym dziale).

Tabela nr 2. Jednostki tematyczne dla poziomu podstawowego

I. Obywatel			
Temat	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej. Uczeń:	Liczba godzin
1. Obywatelstwo polskie i unijne	<ul style="list-style-type: none"> • istota obywatelstwa • obywatelstwo polskie i unijne • społeczeństwo obywatelskie 	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, jak nabywa się obywatelstwo polskie i unijne (1.1) 	1
2. Proces wyborczy	<ul style="list-style-type: none"> • formy sprawowania władzy przez obywateli • prawo wyborcze • referendum 	<ul style="list-style-type: none"> • podaje formalne warunki, jakie spełnić musi obywatel, by wziąć udział w wyborach (1.3) 	1
3. Życie publiczne	<ul style="list-style-type: none"> • inicjatywa obywatelska • petycja a list otwarty • manifestacje, demonstracje i pikety • strajki 	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, co może zrobić obywatel, gdy nie zgadza się z decyzją urzędu (1.5) 	1
4. Jak załatwić sprawę w urzędzie?	<ul style="list-style-type: none"> • administracja publiczna • j aka sprawa - j aki urząd? • jak uzyskać dowód osobisty? 	<ul style="list-style-type: none"> • ustala, w jakim urzędzie i w jaki sposób uzyskuje się dowód osobisty, paszport, prawo jazdy, jak rejestruje się motocykl i samochód (1.2) 	1

5. Informacja publiczna i e-urząd	<ul style="list-style-type: none"> • charakterystyka informacji publicznej • prawa obywatela wobec urzędu • e-urząd 	<ul style="list-style-type: none"> • uzyskuje informację publiczną na zadany temat w odpowiednim urzędzie (1.4) • wyjaśnia, co może zrobić obywatel, gdy nie zgadza się z decyzją urzędu (1.5) • sporządza urzędowy wniosek, skargę i odwołanie (1.6) 	1
6. Podsumowanie			1
7. Sprawdź się!			1
II. Prawo			
Temat	Material nauczania	Odniesienia do podstawy programowej. Uczeń:	Liczba godzin
1. Prawo i jego funkcje	<ul style="list-style-type: none"> • definicja prawa • norma prawna a przepis prawny • funkcje prawa • zasady prawa 	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, co to jest prawo i czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych (2.1) • wymienia podstawowe zasady prawa (prawo nie działa wstecz, domniemanie niewinności, nie ma winy bez prawa, nieznanostwo prawa szkodzi) i wyjaśnia konsekwencje ich łamania (2.2) 	1
2. Źródła i obszary prawa	<ul style="list-style-type: none"> • źródła prawa • źródła poznania prawa • hierarchia aktów prawnych • podział prawa 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia źródła prawa; znajduje wskazany akt prawny i interpretuje proste przepisy prawne (2.3) 	1
3. Gałęzie prawa wewnętrznego	<ul style="list-style-type: none"> • polskie prawo wewnętrzne • prawo karne • prawo cywilne • prawo administracyjne 	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym; wskazuje, w jakim kodeksie można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy (2.4) 	1
4. Władza sędziowska w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> • Sąd Najwyższy • sądy powszechne • sądy administracyjne i wojskowe • Trybunał Stanu • Trybunał Konstytucyjny 	<ul style="list-style-type: none"> • uzasadnia potrzebę niezależności i niezawisłości sędziów (2.5) 	1
5. Postępowanie sądowe	<ul style="list-style-type: none"> • sprawy cywilne, karne i administracyjne • sala sądowa • proces cywilny i karny • mediacja 	<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia uczestników i przebieg procesu sądowego: cywilnego i karnego; uzasadnia znaczenie mediacji (2.6) • wymienia główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa (2.7) • pisze pozew w wybranej sprawie cywilnej i zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (według wzoru) (2.8) 	2
6. Organy ścigania	<ul style="list-style-type: none"> • prokuratura • instytucja policji • inne służby mundurowe • struktura policji 	<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje najważniejsze zadania prokuratury i policji (3.1) • przedstawia uprawnienia policjantów i innych służb porządkowych; rozpoznaje przejawy ich naruszania (3.2) 	1

• dzielnicowy

7. Nieletni wobec prawa	<ul style="list-style-type: none"> • przestępczość nieletnich • odpowiedzialność prawa nieletnich • sądy rodzinne 	<ul style="list-style-type: none"> • nawiązuje kontakt (osobisty, telefoniczny lub mailowy) z funkcjonariuszem policji (np. dzielnicowym) i na podstawie uzyskanych informacji sporządza notatkę lub wykres dotyczący przestępczości w swojej okolicy (3.3) • wymienia przestępstwa, których ofiarą najczęściej padają młodzi ludzie; wie, jak można próbować ich uniknąć i przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w sytuacji zagrożenia (3.4) • wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie przestępstwa (środki wychowawcze i poprawcze) (3.5) • przedstawia przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji alkoholu, papierosów i narkotyków i wskazuje na konsekwencje ich łamania (3.6) 	1
-------------------------	--	--	---

8. Podsumowanie 1

9. Sprawdź się! 1

III. Prawa człowieka

Temat	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej. Uczeń:	Liczba godzin
1. Czym są prawa człowieka?	<ul style="list-style-type: none"> • historia praw człowieka • <i>Powszechna deklaracja praw człowieka i obywatela</i> • generacje praw człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane (5.1) • wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne (5.2) • podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka (5.3) 	1
2. Międzynarodowy system ochrony praw człowieka	<ul style="list-style-type: none"> • system ochrony praw człowieka • Organizacja Narodów Zjednoczonych • Rada Europy • prawa człowieka a organizacje pozarządowe 	<ul style="list-style-type: none"> • podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka (5.3) • uzasadnia znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (6.3) • przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów) (6.4) 	1

3. Ochrona praw • prawa człowieka • przedstawia główne środki ochrony 1

i wolności w Polsce	<i>Konstytucji RP</i> • Urząd Rzecznika Praw Obywatelskich	praw i wolności w Polsce (6.1) • opisuje sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka; pisze prostą skargę do jednego z nich (według wzoru) (6.2) • wyjaśnia, na czym polegają: prawo do prywatności, w tym do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami (5.6)	
4. Łamanie praw człowieka	<ul style="list-style-type: none"> • dlaczego łamane są prawa człowieka? • łamanie praw kobiet • problem uchodźców 	<ul style="list-style-type: none"> • znajduje w środkach masowego przekazu (w tym w Internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie (5.4) • bierze udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat wolności słowa lub innych praw i wolności (5.5) • wyjaśnia, na czym polegają: prawo do prywatności, w tym do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami (5.6) • rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji (6.5) • znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić (6.6) 	1
5. Podsumowanie			1
6. Sprawdź się!			1
IV. Edukacja i praca			
Temat	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej. Uczeń:	Liczba godzin
1. System edukacji w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> • zadania MEN i samorządów • zadania szkoły • statut i inne szkolne dokumenty • prawa i obowiązki uczniów 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia prawa i obowiązki ucznia; wyszukuje gwarantujące je przepisy prawa oświatowego (np. w ustawie, statucie szkoły) oraz przepisy zawarte w innych aktach prawnych (np. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej) (4.1) • rozpoznaje przypadki naruszania praw ucznia i w razie potrzeby podejmuje odpowiednie kroki w celu ich ochrony (4.2) 	1
2. Polskie szkoły wyższe	<ul style="list-style-type: none"> • organizacja studiów - system boloński • wybór kierunku studiów 	• omawia na wybranych przykładach zasady przyjmowania do szkół wyższych (4.3)	1

	<ul style="list-style-type: none"> • warunki przyjęć na uczelnie • edukacyjne programy unijne 		
3. Nauka za granicą	<ul style="list-style-type: none"> • charakterystyka kształcenia wyższego w wybranych krajach UE • matura międzynarodowa 	<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia warunki podejmowania przez młodych Polaków nauki w Unii Europejskiej oraz wyszukuje informacje na ten temat odnoszące się do wybranego państwa (4.4) 	1
4. Podróżowanie po Europie i świecie	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Polak za granicą</i> • utrata dokumentów za granicą • strefa Schengen • charakterystyka zjawiska terroryzmu 	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, co wynika z wejścia Polski do strefy Schengen; zna zasady bezpiecznego podróżowania po Europie i świecie (unikanie ryzyka, postępowanie w razie kradzieży lub wypadku, możliwości uzyskania pomocy, w tym opieki zdrowotnej) (4.5) 	1
5. Praca w Polsce i za granicą	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Europejski pakt na rzecz młodzieży</i> • dziecko i młodociany • praca w Wielkiej Brytanii • <i>Europass</i> • powrót do kraju 	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, jakie możliwości zarabiania mają młodzi ludzie, jakie umowy mogą zawierać i jakie są zasady opodatkowania ich dochodów (4.6) • omawia ogólne zasady podejmowania pracy i zakładania własnych przedsiębiorstw w Unii Europejskiej (na podstawie informacji z Internetu); sporządza Europass-CV (4.7) 	1
6. Podsumowanie			1
7. Sprawdź się!			1
Liczba wszystkich godzin przewidzianych na realizację programu na poziomie podstawowym			30

B. Propozycje metodyczne

Nauczanie wiedzy o społeczeństwie może przybierać różne formy organizacyjne, od tradycyjnego systemu klasowo-lekcyjnego, poprzez projekty szkolne, aż do zajęć prowadzonych poza szkołą (np. udział w posiedzeniu rady miasta, wizyta w sądzie, spotkanie z posłem w sejmie itp.). Ze względu na specyfikę przedmiotu, który powinien służyć rozwojowi kompetencji obywatelskich i kształtować umiejętności społeczne, warto, aby nauczyciele więcej czasu przeznaczali na zajęcia wychodzące poza schematycznie pojętą lekcję.

Zaproponowane w programie „W centrum uwagi. Obywatel XXI wieku” metody nauczania zostały podzielone na dwie kategorie - tradycyjne oraz aktywizujące.

Metody tradycyjne

Są to metody mające za sobą wieloletnią tradycję. Ich cechą szczególną jest werbalny przekaz, który ze strony nauczyciela polega na podawaniu uczniom gotowych wiadomości, a ze strony słuchaczy - na ich optymalnym przyswajaniu.

Metody tradycyjne sprawdzają się wówczas, kiedy nauczanie ukierunkowane jest na pamięciowe opanowanie wiedzy, a jego celem jest przyswojenie przez uczniów dużych partii materiału. Metody te są obecnie krytykowane ze względu na ich jednokierunkowy charakter oddziaływania (aktywny nauczyciel - pasywny uczeń). Nie należy jednak całkowicie z nich

rezygnować, ponieważ w rzeczywistości brak inicjatywy ucznia przy ich stosowaniu jest pozorny. Jeżeli nauczyciel potrafi za pomocą tradycyjnych metod pobudzić intelektualną aktywność ucznia, to powinien je stosować. Do metod tradycyjnych zalicza się m.in. wykład oraz rozmowę kierowaną.

Wykład to jeden z najstarszych sposobów przekazywania wiedzy. Przydaje się szczególnie wówczas, kiedy chcemy wprowadzić ucznia w szersze zagadnienie, przedstawić złożony proces lub też wyjaśnić skomplikowany problem. Wykład powinien:

- być przeprowadzony według wcześniej przygotowanego planu,
- mieć wyraźną strukturę,
- stanowić logiczną całość,
- pobudzać do myślenia i zadawania pytań,
- zostać dobrze wygłoszony pod względem retorycznym.

Wykład nie powinien stanowić metody obecnej na poziomie podstawowym, natomiast na poziomie rozszerzonym jego stosowanie przygotowuje uczniów do udziału w wykładach akademickich.

Rozmowa kierowana, mimo że w rzeczywistości aktywizuje uczniów, jest stosowana już od czasów antycznych, dlatego uważa się ją za metodę tradycyjną. Polega na zadawaniu uczniom przez nauczyciela pytań, których celem jest:

- naprowadzenie na właściwą odpowiedź (za pomocą pytań naprowadzających),
- pobudzenie do posługiwania się posiadaną wiedzą w nowych sytuacjach (dzięki pytaniom pobudzającym),
- przygotowanie do lekcji właściwej (poprzez zadawanie pytań przygotowawczych),
- podsumowanie lekcji (w wyniku odpowiedzi na pytania podsumowujące).

Metoda ta może być stosowana na obu poziomach nauczania podczas każdej lekcji. Ważne jest, aby zadawane pytania były precyzyjne i jednoznaczne.

Tabela nr 3. Przykłady pytań stawianych podczas rozmowy kierowanej

Rodzaj pytania	Jednostka tematyczna	Przykładowe pytania
przygotowawcze	Postępowanie sądowe	<i>Czy ktoś z Was był kiedyś w sądzie? Czy moglibyście opisać, jak wygląda sala sądowa?</i>
naprowadzające	Łamanie praw człowieka	<i>Jak sądzicie, gdzie są łamane prawa człowieka? Czy istnieje związek pomiędzy państwami, w których łamane są prawa człowieka, a panującym w nich systemem politycznym? Jaka jest zależność pomiędzy przestrzeganiem praw człowieka a tolerancją?</i>
pobudzające	Prawo i jego funkcje	<i>Wyobraźcie sobie, że w ciągu jednego dnia przestają obowiązywać normy prawne. Co by się wówczas mogło stać?</i>

		<i>Gdyby nieznanym prawem usprawiedliwiła, jakie skutki niesłaby ze sobą taka sytuacja?</i>
podsumowujące	Obywatelstwo polskie i unijne	<i>Spróbujmy podsumować naszą rozmowę. Jakie korzyści daje członkowi państwa polskiego obywatelstwo unijne? Kto z Was wymieni, w jaki sposób obywatele mogą protestować przeciwko decyzjom władz?</i>

Metody aktywizujące pracę ucznia

Podstawa programowa została ukierunkowana na kształcenie określonych umiejętności, a realizacji tego celu najlepiej służą techniki aktywizujące pracę ucznia. Poniżej wymieniono najbardziej znane grupy metod i omówiono po jednym przykładzie z każdej z nich.

Tabela nr 4. Metody i techniki aktywizujące pracę ucznia

Grupa metod aktywizujących	Przykładowa metoda
Metody kształcące umiejętności społeczne	symulacja
Metody kształcące umiejętność twórczego myślenia	burza mózgów (giełda pomysłów)
Metody kształcące umiejętność podejmowania decyzji i rozwiązywania problemów	analiza SWOT
Metody kształcące umiejętność wymiany poglądów	debata oksfordzka
Metody kształcące umiejętność pozyskiwania informacji, ich gromadzenia oraz zapisu	mapa myśli
Metody integrujące różne umiejętności	projekt edukacyjny

Symulacja to rodzaj gry dydaktycznej, podczas której uczniowie - zgodnie z instrukcjami - starają się odtworzyć określoną sytuację lub pokazać dany proces albo zjawisko. Symulacja składa się z trzech części:

- przygotowanie symulacji - uczniowie otrzymują instrukcje i przygotowują się do odegrania swoich ról (ok. 10 min.),
- symulacja właściwa - uczniowie odgrywają przydzielone im role (ok. 20 min.),
- omówienie symulacji - uczniowie wraz z nauczycielem podsumowują grę, w której uczestniczyli (ok. 10 min).

Symulacja jako metoda nauczania szczególnie przydaje się podczas omawiania sytuacji związanych z:

- przestrzeganiem procedur (np. załatwienie sprawy urzędowej),
- funkcjonowaniem instytucji (np. sądów, urzędów),
- przebiegiem procesów społecznych lub normatywnych (np. proces legislacyjny),
- mechanizmem zachowań społecznych w konkretnych okolicznościach (np. w czasie zagrożenia).

Tabela nr 5. Przykłady wykorzystania metody symulacji na poziomie podstawowym

Tytuł symulacji	Krótką charakterystyka	Jednostka tematyczna
„Mediator potrzebny od zaraz - czyli rozwiązujemy spór cywilnoprawny”	Symulacja, podczas której uczniowie zrozumieją znaczenie mechanizmu mediacji podczas rozwiązywania sporów cywilnoprawnych. Do realizacji tej scenki potrzebna będzie osoba odgrywająca rolę mediatora oraz uczniowie, którzy wcielą się w kreacje stron znajdujących się w stanie sporu.	Postępowanie sądowe
„Okradziono mnie podczas wycieczki zagranicznej. Co mam zrobić?”	Podczas tej symulacji uczniowie postarają się zrozumieć sytuację, w której turysta został okradziony w trakcie wycieczki zagranicznej i nie wie, co ma zrobić. Celem symulacji będzie odtworzenie działań zalecanych do podjęcia w takiej sytuacji.	Podróżowanie po Europie i świecie
„Oskarżam moje państwo, czyli symulacja procesu przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka”	Symulacja ta ma pokazać etapy i procedury związane z procesem sądowym toczącym się przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu.	Międzynarodowy system ochrony praw człowieka

Burza mózgów (gielda pomysłów) to metoda, która polega na sformułowaniu przez uczniów w krótkim czasie jak największej ilości skojarzeń z podanym zagadnieniem. Aby technika była skuteczna, należy przestrzegać kilku zasad:

- na lekcji powinna panować swobodna atmosfera ośmielająca uczniów do artykułowania swoich pomysłów,
- podczas zgłaszania propozycji nie należy ich komentować, tym bardziej krytykować,
- obowiązuje bezwzględna zasada równości w zgłaszaniu rozwiązań.

Dopiero kiedy lista skojarzeń zostanie wyczerpana, następuje ich weryfikacja, wartościowanie oraz porządkowanie. Bardzo ważne na tym etapie jest sformułowanie uzasadnienia, dlaczego dany pomysł jest lepszy od innego. Najlepiej szukać takiego rozwiązania, które zostanie zaakceptowane przez wszystkich uczniów na zasadzie konsensusu.

Możliwości wykorzystania metody burzy mózgów podczas lekcji wiedzy o społeczeństwie są bardzo szerokie. Niżej wymieniono przykładowe tematy, w których realizacji technika ta może okazać się szczególnie przydatna.

Tabela nr 6. Przykładowe problemy nadające się do analizy metodą burzy mózgów

Problem	Jednostka tematyczna
W jaki sposób uczniowie mogą dochodzić swoich praw?	System edukacji w Polsce

W jaki sposób obywatele mogą uczestniczyć w sprawowaniu władzy?	Proces wyborczy
Jakie są postawy obywateli wobec prawa?	Prawo i jego funkcje

SWOT to skrót utworzony od pierwszych liter angielskich wyrazów: *strenghts* - mocne strony, *weaknesses* - słabe strony, *opportunities* - szanse i *threats* - zagrożenia. **Analiza SWOT** to metoda polegająca na badaniu i ocenie sytuacji problemowej, a następnie na szukaniu dla niej optymalnego rozstrzygnięcia. Następuje to poprzez wskazanie mocnych i słabych stron rozpatrywanego zagadnienia oraz określeniu szans i zagrożeń, jakie stwarza proponowane rozwiązanie. Technikę tę wykorzystuje się na lekcjach wiedzy o społeczeństwie podczas realizacji tzw. tematów problemowych. Klasę można podzielić na cztery grupy, z których każda analizuje problem, biorąc pod uwagę jego mocne i słabe strony oraz wynikające z nich szanse i zagrożenia. Następnie na forum klasy uczniowie porównują efekty swojej pracy, wspólnie omawiają całość dyskusyjnej kwestii. Do przeprowadzenia tej metody przydatny może być niżej przedstawiony schemat.

Przykładowy schemat analizy SWOT

Problem: *Otwarte granice między państwami - szansa czy zagrożenie?*

Grupa I Mocne strony	Grupa II Słabe strony
Grupa III Szanse, korzyści	Grupa IV Zagrożenia

Debata oksfordzka to metoda, która powstała w XIX wieku w Anglii, a w ostatnich latach stała się popularna także w Polsce. W celu jej zastosowania należy podzielić klasę na dwa siedzące naprzeciw siebie zespoły, z których jeden broni danej tezy, a drugi stara się ją obalić. Debata oksfordzka odbywa się zawsze przy udziale publiczności, która poprzez głosowanie wskazuje zwycięską drużynę.

Po ustaleniu tematu debaty (który powinien przybrać formę jednoznacznej tezy) następuje wyłonienie marszałka oraz dwóch 3-osobowych grup. Każdy zespół wyznacza swojego lidera. Obu drużynom przyznaje się odpowiednią ilość czasu na zebranie argumentów za postawioną tezą lub przeciw niej.

Debatą kieruje marszałek. W początkowej fazie zajęć przedstawia on regulamin spotkania, następnie czuwa nad przebiegiem i czasem dyskusji. Informuje również o swoich funkcjach - tylko on może udzielić głosu członkom zespołów oraz publiczności, a także wyprosić z sali osoby zakłócające tok zebrania. Marszałek nie jest stroną debaty, nie podejmuje więc polemiki.

Deбата składa się z pięciu części. W pierwszej odbywa się prezentacja stanowisk. Każdy z uczestników wygłasza krótką (ok. 1,5-minutową) przemowę, w której uzasadnia stanowisko przyjęte przez drużynę. Uczniowie wypowiadają się na przemian - rozpoczyna przedstawiciel zespołu broniącego tezy, następnie głos zabiera lider oponentów. W dalszej kolejności na zmianę przemawiają pozostali członkowie grup. Ważne, aby kolejne osoby podejmowały inny aspekt sprawy, o której mówią i nie powtarzały kwestii wygłoszonych wcześniej.

Polemiczna część debaty trwa ok. 15 minut. Podczas niej obie strony przedstawiają swoją argumentację, równocześnie starając się zwalczać kontrargumenty przeciwników. Marszałek pilnuje, aby drużyny miały równy czas na wygłoszenie swoich kwestii. Nauczyciel interweniuje tylko w sytuacji, kiedy uczeń nadzorujący debatę nie może poradzić sobie z dyscypliną jej uczestników.

W trzeciej części do debaty włącza się również publiczność. Marszałek udziela głosu osobom z widowni. Zgłaszający się uczeń ma maksymalnie minutę na zadanie pytania lub podjęcie polemiki. Ta część debaty nie powinna przekraczać 10 minut.

Podczas części czwartej liderzy obu zespołów wygłaszają ok. 1,5-minutowe mowy końcowe. W ostatniej, piątej części audytorium w wyniku głosowania decyduje, która drużyna lepiej się zaprezentowała (miała mocniejsze argumenty, dobrze kontrargumentowała, była sprawna retorycznie itp.).

Po zakończeniu debaty następuje jej podsumowanie. Nauczyciel powinien zrecenzować użyte w trakcie spotkania argumenty, wskazać mocne i słabe strony zespołów, ocenić ich sposoby komunikowania się z publicznością.

Na lekcjach wiedzy o społeczeństwie szczególnie wskazane jest korzystanie z wszelkich form dyskusji. Debata oksfordzka, jak i jej prostsza wersja w postaci debaty *za* i *przeciw*, mogą być stosowane na obu poziomach nauczania.

Tabela nr 7. Przykładowe tematy debat oksfordzkich

Jednostka tematyczna	Temat debaty oksfordzkiej
Nieletni wobec prawa	„Nieletni powinni być tak samo karani za przestępstwa jak dorośli”
Łamanie praw człowieka	„Należy ograniczyć prawo do prywatności, gdyż służy ono przede wszystkim przestępcom”

Mapa myśli (zwana również mapą mentalną) to graficzne przedstawienie problemu z wykorzystaniem krótkich haseł, symboli, rysunków lub znaków. Celem tej operacji jest uporządkowanie i strukturyzacja materiału dla jego lepszego zrozumienia i zapamiętania. W środkowej części kartki zapisuje się problem, a następnie zgodnie z kolejnością przekazywanych informacji dorysowuje się gałęzie, które odpowiadają omawianym zagadnieniom. Taki nieliniowy zapis, zdaniem twórcy tej metody (Tony Buzan), lepiej odpowiada strukturze ludzkiego umysłu. Każdy z nas bowiem przez całe życie podświadomie tworzy podobne mapy, począwszy od promieniującego centrum, poprzez rozrastające się gałęzie aż do dalekiej sieci skojarzeń, która u osoby dorosłej przeradza się w strukturę wiedzy.

Mapa myśli przy realizacji programu wiedzy o społeczeństwie może mieć zastosowanie podczas każdej lekcji. Szczególnie jednak przydaje się podczas:

- sporządzania notatek z zajęć,
- gromadzenia wiadomości z różnych źródeł informacji,
- wyjaśniania pojęć,
- podsumowywania lekcji,

Tabela nr 10. Przykłady zagadnień, do których omówienia można zastosować metodę mapy myśli

Jednostka tematyczna	Hasło
Prawo i jego funkcje	Prawo
Jak załatwić sprawę w urzędzie?	Administracja publiczna
Czym są prawa człowieka?	Prawa człowieka

- zajęć powtórzeniowych.

Projekt edukacyjny to przedsięwzięcie o charakterze interdyscyplinarnym, które realizowane jest wieloetapowo na podstawie ustalonych wcześniej założeń. Projekt rozpoczyna się od podania tematu i określenia kolejnych kroków postępowania, do których zaliczamy:

- przygotowanie planu działania (m.in. wybór grup zadaniowych, przedstawienie instrukcji, określenie terminów wykonania poszczególnych zadań, podanie kryteriów oceny itp.),
- realizacja projektu (m.in. zbieranie materiałów, opracowywanie informacji, tworzenie dokumentacji, konsultacje z nauczycielami itp.),
- demonstracja projektu (np. w postaci wystaw, referatów, albumów, prezentacji multimedialnych, stron internetowych, widowisk szkolnych itp.)
- ewaluacja projektu.

W podstawie programowej projekt edukacyjny zajmuje szczególne miejsce. Uznano, że w szkołach ponadgimnazjalnych co najmniej 10% treści i umiejętności powinno być nauczanych w ten sposób. Docenione zostały zatem walory tej techniki, ponieważ pozwala ona na realizację wielu celów równocześnie. Co ważne, metoda projektu umożliwia rozwój tzw. kompetencji kluczowych, dzięki którym uczniowie kształtują umiejętności:

- planowania, organizowania i oceniania własnego uczenia się,
- komunikowania się w różnych sytuacjach,
- efektywnego współdziałania w zespole,
- rozwiązywania problemów w twórczy sposób,
- sprawnego posługiwania się komputerem i technologią informacyjną.

Wybór tematów projektów, szczegółowy opis ich realizacji oraz określenie charakteru przedsięwzięć należą do nauczyciela. Musi on dostosować je do możliwości danej klasy i warunków szkoły. Niżej przedstawiono przykładowe tytuły tych działań projektowych, które zostały zasugerowane w podstawie programowej.

Tabela nr 11. Przykłady działań projektowych

Tytuł projektu

Założone osiągnięcie ucznia

„Zakładamy stowarzyszenie mające zachęcać obywateli do udziału w wyborach”	Opracowanie według wzoru projektu statutu stowarzyszenia (nazwa, siedziba, członkowie, władze, majątek, zasady zmiany statutu i rozwiązywania organizacji).
„Zmieniamy naszą gminę na lepsze”	Rozważenie problemu oraz perspektywy rozwoju własnej gminy, powiatu lub regionu na podstawie samodzielnie zebranych materiałów.
„Organizujemy akcję pomocy humanitarnej dla najbiedniejszego kraju świata”	Rozpatrzenie możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne.

VI. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia

Ocenianie to jeden z najtrudniejszych i obarczonych wysokim ryzykiem niepowodzenia etapów pracy nauczyciela. Jest on jednak konieczny ze względów zarówno formalnoprawnych (władze oświatowe wymagają klasyfikowania uczniów), jak i dydaktycznych (ocena pełni funkcję diagnostyczną). Szczególnie wartym uwagi rodzajem badania zaangażowania uczniów w proces edukacji jest **ocenianie o charakterze kształtującym**, a więc służące uczeniu się, a nie tylko wystawianiu ocen. Jeżeli bowiem myślimy o ocenianiu tylko w kategoriach finalnych, wówczas proces nauczania sprowadza się do wystawiania oceny końcowej, stanowiącej wypadkową stopni cząstkowych. W takiej sytuacji mamy do czynienia z tzw. **ocenianiem sumującym**.

Ocenianie kształtujące służy rozwojowi ucznia i towarzyszy całemu procesowi nauczania. Jego największą zaletą jest możliwość przekazania podopiecznemu konkretnej wiadomości, która w modelowym ujęciu powinna zawierać cztery elementy:

- 1) wyszczególnienie (i docenienie) tych obszarów, które zostały przez ucznia wykonane poprawnie;
- 2) wskazanie tych miejsc, w których zostały popełnione błędy, znalazły się usterki lub które uczeń musi jeszcze dopracować;
- 3) udzielenie informacji, w jaki sposób uczeń powinien poprawić błędy;
- 4) wskazanie kierunku, w jakim uczeń powinien podążyć, aby dalej się rozwijać.

W realizacji celów oceniania kształtującego ważną rolę odgrywają następujące metody zastosowane przez nauczyciela:

- formułowanie zawierających informację zwrotną komentarzy dotyczących wiedzy, postaw i umiejętności uczniów;
- stosowanie podczas każdej lekcji rekapitulacji (taką rolę może pełnić polecenie dokończenia zdania: *Na dzisiejszej (poprzedniej) lekcji nauczyłem się, że...*);
- wprowadzenie oceny koleżeńskiej, czyli wzajemnego oceniania się przez uczniów;
- uwzględnianie samooceny uczniowskiej;
- przeprowadzanie ankiet ewaluacyjnych.

Preferowanie oceniania kształtującego nie eliminuje jednak **oceniania sumującego**, ponieważ obowiązkiem każdego nauczyciela jest określenie efektów kształcenia i wyrażenie ich zgodnie z przyjętą w szkole skalą ocen. Tabela nr 12 przedstawia ogólny model oceniania na lekcjach wiedzy o społeczeństwie. Wyodrębniono w nim dwa obszary podlegające ocenie - wiedzę oraz umiejętności -które poddano taksonomizacji i przyporządkowano kolejnym poziomom odpowiadającym obranej w Polsce skali ocen szkolnych.

Tabela nr 12. Ogólne kryteria odpowiadające poszczególnym poziomom oceny wiedzy uczniów

Obszar Poziom 	Wiedza	Umiejętności	Postawy
Dopuszczający "	Uczeń spełnia wymagania konieczne	Uczeń potrafi wykonać większość zadań praktycznych (np. wyszukać potrzebną informację, przygotować prostą prezentację), dodatkowo nie sprawia mu kłopotu stosowanie posiadanej wiedzy do jej opisu.	Uczeń sam nie przejawia nadmiernej aktywności, ale wykonuje większość zadań zleconych przez nauczyciela.
Dostateczny	Uczeń spełnia wymagania konieczne a ponadto dokonuje selekcji i porównania poznanych zjawisk	Uczeń nie tylko potrafi opisowo przedstawić posiadaną wiedzę, ale stosuje bardziej skomplikowane operacje umysłowe, takie jak: porównywanie i rozpoznawanie faktów, wyciąganie prostych wniosków. Ponadto wypełnia według wzoru druki urzędowe.	Uczeń wykazuje się przeciętną aktywnością, bierze jednak udział w projektach klasowych i sumiennie wykonuje przydzielone mu zadania.
Dobry	Uczeń spełnia wymagania podstawowe, a ponadto wykazuje zainteresowanie omawianą na zajęciach problematyką	Uczeń potrafi przygotować pisma 0 charakterze oficjalnym, wychodzące poza schematyczne wzory a ponadto potrafi analitycznie 1 syntetycznie wykorzystywać posiadaną wiedzę	Uczeń przejawia dużą aktywność, często inicjuje różne przedsięwzięcia, a ponadto podejmuje się działań wykraczających poza zaangażowanie klasy, do której przynależy.

Bardzo dobry	Uczeń spełnia wymagania rozszerzające, a ponadto umie ocenić otaczającą rzeczywistość społeczno-polityczną zgodnie z przyjętymi kryteriami.	Uczeń nie tylko poprawnie wykorzystuje zdobytą wiedzę do przeprowadzania pogłębionych analiz i syntez, ale potrafi formułować dojrzałe oceny, dobrze argumentować swoje racje i celnie ripostować podczas dyskusji lub debaty.	Uczeń wykazuje się dojrzałą postawą obywatelską, jest bardzo aktywny na różnych polach działalności społecznej, przy czym jego aktywność wykracza poza ramy szkoły, do której uczęszcza.
Celujący	Uczeń spełnia wymagania rozszerzające, a ponadto wykazuje szczególne zainteresowanie przedmiotem.	Uczeń osiągnął bardzo wysoki poziom rozwoju intelektualnego, co przejawia się m.in. w próbach samodzielnej interpretacji skomplikowanych problemów społecznych, politycznych lub prawnych.	Uczeń jest ponadprzeciętnie aktywny, zaangażowany w akcje społeczne i proobywatelskie, często przyjmuje rolę lidera społecznego.

Monitorowanie i sprawdzanie postępów ucznia wymaga stosowania zróżnicowanych, ale właściwie dobranych narzędzi pomiaru dydaktycznego. Z rzetelnością oceny mamy do czynienia wówczas, kiedy jej wynik jest niezależny od sposobu badania i osoby oceniającego. Oznacza to, że gdyby inny nauczyciel przeprowadzał w danej klasie sprawdzian i zastosował odmienne (ale równie trafnie skonstruowane) narzędzia pomiaru, to wyniki testu byłyby identyczne.

Nauczyciel realizujący niniejszy program powinien korzystać z różnorodnych sposobów oceniania, takich jak:

- odpowiedź ustna,
- domowe prace,
- testy,
- aktywność ucznia,
- udział w dyskusjach i debatach,
- projekty,
- praca w grupach,
- praca z kartą ucznia (ćwiczeniami),
- praca pisemna (wypracowania, rozprawki, eseje itp.),
- praca ze źródłem (tekstem, mapą, wykresem, ilustracją itp.),
- kartkówki (sprawdziany).

Wybór narzędzi sprawdzających poziom przyswojenia wiedzy przez uczniów należy do indywidualnych preferencji poszczególnych nauczycieli. Najważniejsze jest jednak to, aby każdy uczeń znał kryteria oceniania i je rozumiał.